

Csaplár Vilmos: Hitler lánya

1. Miért tanítsuk és milyen kontextusban?

A *Hitler lánya* pergő ritmusú, fordulatos, gyakran mulatságos regény. Mind hatásvadász címében, mind néhány cselekménymozzanatában, mind tempójában a bestseller, a népszerű irodalom határán mozog. Ez a ponyvaközelség egyike posztmodern jegyeinek. Ugyanakkor radikálisan újító töredezettségében, szenvtelen, egyúttal groteszk hangjában és olvasói elvárásokat be nem teljesítő mivoltában távolról sem ponyvaregény. Történelmi regény Magyarország három korszakáról, a Horthy-koszakról, a húszas évek végéről, a harmincasok elejéről (1), a vészkorszakról, 1944-ről (2) és 1956-ról, a forradalomról, némi visszatekintéssel a Rákosi-korszakra és előretekintéssel a korai Kádár-korra (3). Ugyanakkor nagyon furcsa történelmi regény, hisz szereplői extrém figurák. A 20-as, 30-as évekhez a cselekményt Pipás Pista, a kétnemű sorozatgyilkos annak idején nagy sajtónyilvánosságot kapott története kapcsolja, 1944-ben Hitler félzsidó lányán és a Központi Zsidó Tanács valóságos mozgástér hiánya miatt eleve groteszk vezetőjén keresztül kapcsolódunk a nagytörténehez. 1956 regénybeli hőse, a Falábú pedig azonos Pipás Pista nevelt fiával és azzal a csendőrrel, aki az almási téglagyárban működő gettótábor egyik kegyetlen őre volt. A Kádár-korszakot az embercsempészettel foglalkozó, bizarr családiasságú határfalú idézi, ahol még a besúgók is a közös vállalkozás részesei. A történelmi események nem kerekednek szépen átvilágított, értelmes folyamattá, nem tartanak valamerre. A regényt többek között azért érdemes olvasni és tanítani, mert benne a történelem megnyugtatóan elrendezett, közhelyes és célirányos képe helyett kaotikus-abszurd-groteszk, huszadik századi tapasztalatainkhoz közelebb álló változatával találkozunk. A Gárdonyi gyermekregény történelemszemléletén nevelkedett diákoknak igen hasznos egy ennyire másfajta, de ugyancsak kalandos-szórakoztató történelmi regénnyel szembesülniük. Ugyanakkor, ha makulátlan hősöket nem mutat is föl a regény, nem lebecsülhető az a moralizálás nélkül is, éppen szenvtelensége által nagy erejű, kőkemény tekintet, amely a három korszak rémségeit látja és láttatja. A parasztság úri lenézéséről, az intézményesült rasszizmusról, a szocializmus bűneiről olyan anekdoták által hordozott, nagyképűség és pátosz nélküli leckét kap a valamelyik korszak iránt esetleg nosztalgiát érző ifjú olvasó, hogy attól kódul. A történelmi tudat elevenen tartásának és tisztításának csak jót tesz, hogy a regény minden iskolás komolyság, ideologikus pátosz nélkül adja elő a fikciós-

anekdotikus-mesei mozzanatokkal dúsított történelmi tényeket. Vagy inkább a mesévé, anekdotává, groteszk mítosszá gyúrt történelmet. A bohózáti elemek – pl. Hitler véletlen térdre esése a Tökfőzelék nevű müncheni étterem pincérlánya előtt vagy szónoklata a vegetarianizmusról – nem semlegesítik, hanem tankönyvszagú hatástalanságától szabadítják meg a harmadik birodalom fajelméletének rettenetességét. Hogy a Horthy-korszak megmaradt kasztrendszerében a parasztságot nem veszik emberszámba, csak hitelesebben exponálódik azáltal, hogy a sorozatgyilkos nemi identitásának bizonytalanságától groteszkké váló bűnügyi-nyomozási történetbe ágyazva hangzanak el váratlanul az ügyész ilyen szemléletet mutató szavai. A korai Kádár-korszak besúgórendszerének és szabadsághiányának felidézését csak izgalmasabbá teszik a határsávbéli embercsempészet krimiszerű mozzanatai.

A regény etikai kérdései, amelyek a második résznek a Kasztner-vonatról szóló történetében exponálódnak, alighanem izgalmasak egy kamasz számára. Mi vezet eredményre, a tárgyalás vagy a lázadás? Meddig lehet elmenni a megalázkodásban és az elvtelen engedményekben, ha ezáltal megmenthetjük néhány ember életét? Van-e joga a halálraítéltek közül valakinek kiemelnie az értékeseket, a fontosakat, és ki ítélheti meg, kik a fontosak?

A Hitler lánya részben már említett poétikai sajátosságai miatt is érdemes a tanításra. Mind történelmi regényként, mind anekdotikus kalandregényként, mind életrajzi regényként kiforgatja a műfaji konvenciókat, kielégítetlenül hagyja a felkeltett olvasói elvárásokat, fityiszt mutat a tisztelt olvasónak. Semmi sem stimmel benne. Nem a címszereplő (az egyetlen) főszereplő, a történeteknek gyakran nem látjuk a kifejtését, vagy a kifejtlet nagyon más, mint amire az olvasó várt. A könyv, miközben kielégíti az olvasók történetek és emberi alakok iránti éhségét, ízelítőt ad a modern és posztmodern epika elbeszéléstechnikai és világgépi újításaiból.

A regényt 12-ben taníthatjuk. 10-ben akkor kerülhetne sorra, ha az adott évfolyamon tanítjuk például Stendhal *Pármái kolostorát* vagy Jókai egyik történelmi regényét. Pipás alföldi gyilkosságát pedig Móricz *Barbárokjával* „taníthatnánk össze”. Legegyszerűbben, persze, a kortárs irodalom témakörében kaphat helyet a mű. Azonban termékenyebb lenne, ha nem magányosan, hanem például a holkauszti irodalmáról szóló problémacentrikus-

tematikus egységben dolgoznánk fel. Érdekes párhuzamokat és ellentéteket fedezhetnénk fel a *Sorstalanság* és e regény elbeszélőjének szenvtelensége, ítéletmentessége között. A harmadik rész Tajtékon, a nyugati határszélén, határsávbán játszódó története pedig Bodor Ádám *Sinistra* körzetével léptethető termékeny párbeszédbe. Elképzelhető, hogy a regénynek csak egy-egy részletét, a háromból egy-egy fejezetét tanítsuk (s ezzel csináljuk kedvet a másik kettőhöz is). A második részt a *Sorstalanság* kapcsán, a harmadikat egy *Sinistra*-novella kapcsán vonhatnánk be a tanítási folyamatba.

2. A szerzőről, a kötet helyéről az életműben

Csaplár Vilmos (1947. Újpest) író. 1966-67 között az ELTE JTK hallgatója. 1967-72 között az ELTE BTK hallgatója, magyar szakon. 1971-72 A *Jelenlét* című egyetemi irodalmi folyóirat alapító főszerkesztője. 1976-83 között az *Új Tükör* szerkesztője. 1975 Az *Add tovább!* c. antológia szerkesztője. 1988-90 között az A lap főszerkesztője. 1993-94 között a Demokratikus Charta szóvivője. 2003-tól a Szépírók Társaságának elnöke.

Több forgatókönyvet írt. Ezek közül a legfontosabbak Bódy Gábor két filmtörténeti jelentőségű munkájának, a Weöres Sándor *Psychéje* alapján készült *Nárcisz és Psychének*, illetve az *Egy kutya éji dalának* a forgatókönyve.

A nagymértékben a *Jelenlét* című egyetemi folyóiratra épülő, Csaplár által szerkesztett, *Add tovább* című 1975-ös antológia a magyar irodalom új tájékozódásának, merész kezdeményezéseinek egyik első seregszemléje volt. Olyan, a rendszer által kevésbé kedvelt, illetve új utakat kereső – később egymással szembenálló táborokba kerülő – költők, illetve a hetvenes évek híres prózafordulatát kezdeményező prózaírók műveiből adott ízelítőt, mint például Baka István, Bari Károly, Dobai Péter, Döbrentei Kornél, Kántor Péter, Kiss Anna, Kiss Benedek, Nagy Gáspár, Petri György, Szepesi Attila, Szilágyi Ákos, Utassy József, Veress Miklós, illetve az említett prózafordulat „újító Péterei” közül Lengyel Péter, Hajnóczy Péter és Nádas Péter, s persze maga, az ugyancsak ebbe a körbe tartozó szerkesztő, Csaplár Vilmos. Az 1975-től 83-ig publikálási tilalomra ítélt és a hivatalos nyilvánosságban egészen a rendszerváltásig nem publikáló Petri Györgytől például 13 vers szerepelt az antológiában.

Csaplár Vilmos néhány fontosabb műve

Első könyve: *Lovagkor* (novellák, 1971)

Első írói korszakának talán legjelentősebb regényei:

A királylány szivacs kabátja (meseregény, 1974)

Egy látkép története (regény, 1986)

A rendszerváltás környékén valamiféle pályafordulatot érzékelhetünk, három egyes szám első személyben elbeszélte tényregény, a szerző szavával „karrierregény” következett:

Pénzt, de sokat! (tényregény, 1987)

Kurva vagyok (tényregény, 1989)

Zsidó vagyok Magyarországon (tényregény, 1990),

Ezekről az író egy 2010-es Ménesi Gábornak adott interjújában így beszél:

„Kíváncsi lettem, hogy mi is folyik itt. Én pedig úgy ismerem meg valamit a legjobban, ha írok róla. De ez csak a dolog egyik oldala lehetett. Például régi-régi tervem volt egy úgynevezett kurváról írni. Végül három olyan személyiséget építettem föl modellek segítségével, akik a szocializmus hamuja alatt izzó parazsoknak látszottak. Sőt, nem is izzottak, lángra lobbantak. Vállalták magukat. Az egyik azt, hogy számára a sok pénz a világon a legfontosabb, a másik azt, hogy a világgal a legjobban a kapcsolatot a szexualitás által tudja tartani, a harmadik pedig azt, hogy számára a tizennégy éves korában fölfedezett zsidósága a legnagyobb élmény.”

Csaplár figyelme ezután a történelem felé fordult.

Igazságos Kádár János (regény, 2001)

Vadregény (regény, 2003).

Hitler lánya (2009)

Edd meg a barátodat! (regény, 2013)

A *Hitler lánya* is rendhagyó történelmi regényeinek egyike. Ötvözi *A királylány szivacs kabátja groteszk mesei látásmódját és a tényregények direkter valóságanyagát, valóságvonatkozásait.*

Néhány esszékötete: *Magyarország, te dög!* (1991), *A demokrácia álarc az ördög ábrázatán* (1992), *Az isten* (1995), *A magyarok. Az államalapítástól a 2010-es választásokig* (2011)

3. Előzetes kérdések és a részletkiválasztás

Természetesen az egész regénnyel érdemes dolgoznunk, az egész elolvasását várjuk el, de bizonyos részletek kiemelése szükséges, hogy az órán is szövegközelbe kerüljünk, hogy az egész áttekintésén kívül részletek alaposabb ízelgetésére, vizsgálatára is mód legyen. Tudjuk, az egész világítja be a részeket, de a részek teszik elevenné az egészet, a részletek vetnek fényt a könyv egy-egy átfogóbb jellegzetességére.

A groteszk-mesei történelemszemlélet bemutatására talán a regény első három csillaggal elválasztott alfejezete (11-30. o.) a legalkalmasabb. Az első, melyben Lóránt Mihály beszél Éliásnak Lenről és Sztálinról, és a 2. és 3., amelyekben Hitlerrel és a Kucor Fanni afférral találkozunk. Ha órán feldolgozhatóvá akarjuk redukálni a szöveget, akkor a 9-14. oldalt és a 19. oldal közepétől a 27. oldal közepéig terjedő részt érdemes vennünk, amely Hitler fajelméletét és Fanni előtti mókás térdre esését festi elénk vásári színekkel. A krimiszálhoz kedvcsinálóként szolgálhat a 40-től a 43-ik oldalig terjedő, csillagokkal közrefogott kis rész elolvasása. Itt a bűnügy körvonalazódásán kívül az ügyész szavaiból a parasztság végtelen megvetéséről is korfestő képet kaphatunk. Külön figyelmet érdemel a második rész indításának első két lapja (109-110), amelyben Hitler zsidó lánya, Ruckner Joli Dienes Valériánál épp az orkesztika nevű mozdulatművészettel foglalkozik, miközben a németek megszállják Magyarországot. A magasztos-idilli orkesztika és a történelem brutalitásának egymás iránt kölcsönös érzéketlensége hátborzongató példa mind az elbeszélői szenvtelenségre, mind a világ dolgainak abszurd egymásmellettségére. A budapesti zsidók és a Központi Zsidó Tanács öncsalására, abszurd téltelenségére és tehetetlenségére a 116-117. oldal kínál expozíciós lehetőséget. Ezt kiegészíthetjük a 137-38. oldalon folyó beszélgetéssel az Auschwitz-jelentés utáni helyzetről és a náciikkal való üzletkötés lehetőségéről. A 148. és a 152. oldalon szembesülünk a túlélők kiválasztásának durva erkölcsi dilemmájával, a mű morális fókuszának első két exponálásával. Sok példa hozható a regény elbeszéléstechnikájában meghatározó filmes vágástechnikára, párhuzamos montázsra. Ennek egyik jó példája a 154. és a 165. oldal közötti ide-oda váltás az almási gettó és Kasztner Pesti tárgyalásai, illetve a bátor zsidó kamaszok életmentő akciói között.

Néhány lehetséges előzetes kérdés a regény olvasásához

- A regény három római számmal elkülönített, szinte önálló kisregényként is olvasható része közül melyik mikor játszódik?
- Milyen nagy, történelmi események vagy szereplők jelennek meg a három részben?

- Miben szokatlan, megütközést keltő a három történelmi időmetszetnek, illetve a kor szereplőinek ábrázolása?
- A három nagy részben milyen két-két (háromszor két) szál között mozog ide-oda az elbeszélő?
- Mi, ki kapcsolja össze a három nagy részt? Adj címet mindháromnak!
- Kiket tekinthetünk a regény főszereplőinek, és hol, hogyan kapcsolódik össze egymással a sorsuk?
- Mi zavart legjobban a regény olvasása közben?
- Mely történeteknek hiányzik a befejezése? Mi mindent nem tudunk meg? Tegyel fel kérdéseket!

4. Elemzés, értelmezés

Az elemzés ezúttal részben a regény tanításának indoklásában, részben a kritikai szemelvényekben olvasható.

5. Feladat- és kérdéssorok

I. Regényindítás

(Közös megbeszélés)

- a) Milyen képet ad a történelemről, 20. század történelmének híres-hírhedt szereplőiről a regény első négy oldala?
- b) Miért fontos, milyen hatású, hogy a század meghatározó figuráiról épp egy kisgyermeknek mesélnek?
- c) Lóránt meséje szerint Lenin miért nem a Téli Palota épületér, és nem csupán fölé lövetett? Mely mondatok teszik alakját hol nevetségessé, hol félelmetessé?
- d) Mivel foglalkozott Sztálin, amikor Lóránt megismerte, milyen tulajdonsága miatt és hogyan lett belőle forradalmár?
- e) Hozzatok példát komikus és félelmetes groteszk ötvözetére a regény későbbi részeiből!

II. A három nagy részről és a szereplőkről csoportmunkában

(Mindhárom római számmal jelölt nagy résszel négyfős csoportok dolgozzanak. Egy nagyfejezettel több négyfős csoport is foglalkozzon. Külön csoportok foglalkozzanak a két főszál (?), a két főszereplő (?) alakjának rekonstruálásával! A csoportokat nagybetűk jelölik.)

Egy kis segítség, ha szükség van rá:

Lóránt Éliás=Pipás Pista (Földi Piroska) vér szerinti fia

Kujeda Éliás korábban Orsoják Tóni – Orsojákéknál Pipás Pista=Földi Piroska neveli

Kucor Fanni=Ruckner Fanni, Trestyán Zsuzsanna lánya

Ruckner Joli, Kucor Fanni Lánya

A-csoport (A főszereplők)

a) Ki a regénynek az a két főalakja, aki mindhárom nagyfejezetben, „kisregényben” felbukkan?

b) Mit tudunk meg a két főszereplő származásáról, szüleiről és neveltetéséről, nevelőszüleiről? Milyen neveket viselnek? Ki mikor kapja végleges nevét?

c) Kik viselik az Éliás nevet a regényben? (Lásd 51. o., ill. 93.)

c) Melyik nagyfejezetben mi a két főalak szerepe, mi társadalmi helyzetük, hogyan kapcsolódnak a történelem sorsfordulóihoz?

I.

II.

III.

d) Az állandó szereplők helyett vagy mellett kik válnak egy-egy kisregényben s csak ott főszereplővé?

c) Mi lehet a célja, jelentése, hatása az állandó főszereplők gyakori mellékszereplővé való lefokozásának?

d) Miért tekinthető a regény címszereplője a regény groteszk jellegének emblémájaként, előzetes summázataként?

B-csoport (Az I. rész)

a) Mikor játszódik a rész? Milyen helyszíneken?

b) Ki itt a két, váltakozva előadott szál főszereplője? Milyen két, velük kapcsolatos nagyobb történet alkotja a részt? (Lóránt Mihály bevezető meséje hogyan kapcsolódik mindkét szálhoz?)

c) Mit tudunk meg a részben a két majdani főszereplő (?) származásáról, neveltetéséről, nevééről?

- d) Kik azok az „átmeneti” főszereplők, akik csak ebben a „kisregényben”, nagyfejezetben szerepelnek? A regény egészének mindhárom nagyfejezetben felbukkanó főszereplői (?), itt milyen és mekkora szerepet kapnak?
- e) Milyen nagyobb és kisebb mítoszok kapcsolódnak össze vagy futnak egymás mellett ebben a nagyfejezetben? Vannak itt történelmi személyiségekhez kapcsolódó mítoszok és egy bulvármítosz. (Mítoszon itt minden legendává, közbeszéd tárgyává váló alak történetét értjük.)
- Segítségként: http://alfahir.hu/pipas_pista_a_ferfiruhaba_bujt_gyilkos_no-20130203 ill. a Wikipédia http://hu.wikipedia.org/wiki/Pip%C3%A1s_Pista
- f) Foglaljátok össze Hitler regényben összefoglalt fajelméletét, vízióját a történelemről? Miért válhat e hagymázás látomás nagy hatású történelemalakító erővé?
- g) Miért lett a regény szerint Pipás Pista-Földi Pisroska-Földi Viktor-Földi Viktória stb. az erőszakos apák családok által felbérelt bérgyilkosává? Miért nevezi el mind vér szerint, mind nevelt fiát Éliásnak? (51., 89.)
- g) Mi után nyomoz Bagi, mi, ki kapcsolja össze a Börös- és az Orsoják-gyilkosságot? Ki és miért nehezíti Bagi nyomozását? (65.o.)
- h) Hogyan kapcsolódik a rész a regény címéhez?
- i) Összekapcsolódik-e e fejezetben Ruckner Joli és Kujeda Éliás története? Ha igen, hol, mennyiben?

C-csoport (A II. rész)

- a) Mikor játszódik a rész? Milyen helyszíneken?
- b) Milyen két, illetve három egymást váltogató cselekményszál alkotja a részt? Az állandó „főszereplők” melyik szálhoz hogyan kapcsolódnak?
- c) Kik azok az átmeneti főszereplők, akik csak ebben a „kisregényben”, nagyfejezetben szerepelnek?
- d) Milyen történelmi nagytörténetek és milyen személyes mikrotörténetek alkotják a részt? Ezek hogyan kapcsolódnak össze?
- e) Mutassátok be a Központi Zsidó Tanács főszereplőit, történetét, belső vitáit, morális dilemmáit? Kikkel és miről tárgyal Kasztner Jenő? Milyen játékokat játszanak a náci szereplők, akik Kasztnerhez hasonlóan valós történelmi alakok? Miért nehéz Kasztnernek és az olvasónak kiigazodni közöttük, szándékaik között?

- f) Milyen magánéleti mikrotörténet színezi Kasztner ténykedését?
- g) A pesti helyszínen a Tanács ténykedése mellett milyen másik, ugyancsak filmes vágástechnikával beszótt történeti mellékszál bontakozik ki? Kik ennek a főszereplői? Hogyan kapcsolódik ez a szál Kasztnerék erkölcsi-történeti dilemmájához?
- h) Foglaljátok össze Ruckner Joli ebben a részben kibontakozó történetét? Milyen groteszk egyidejűség és ellentét indítja a fejezetet 1944. március 19-én, a német megszállás napján?
- i) Összekapcsolódik-e e fejezetben Ruckner Joli és Kujeda Éliás története? Ha igen, hol, mennyiben? Hogyan kapcsolódik ehhez Kasztner története és a bátor fiatalok története, mikor és hogyan találkoznak a három szál szereplői?
- j) Miért groteszk ennek a fejezetnek is a történelemképe?
- k) Hogyan és miért lesz Kujeda Éliás zsidómentő „hős”?
- l) Miért különösen nehéz ebben a fejezetben a helyszín- és időváltások követése?

D-csoport (III. rész)

- a) Milyen két nagy történelmi periódusra, tagolható ez a nagyfejezet? Melyiknek mi a helyszíne?
- b) Milyen korábbi időszakokra, előtörténetekre tekint vissza az elbeszélő a kidolgozottabb, részletezettebb időmetszetekből? Rekonstruáljátok Ruckner Jolinak és Kujeda Éliásnak a két kinagyított időpontot megelőző, de az előző fejezet cselekményét követő időszakban játszódó élettörténetét! Magánsorsukat, főleg Kujedaét hogyan alakítja a nagytörténelem?
- c) Hogyan ábrázolja az 56-os forradalmat a fejezet? Miért visszás, groteszk egy újabb mítosznak, a Falábú nevű forradalmár kapitánynak a története? Lásd a mitikus figura valós történetét: http://hu.wikipedia.org/wiki/Mesz_J%C3%A1nos és http://www.mommo.hu/media/ARCOK_ES_EMBEREK_-_1956_41_A_FALABU_JANCSI
- d) Mit tudunk meg a kádári konszolidációról a fejezetben?
- f) Foglaljátok össze a Tajték nevű határszéli faluban történeteket! Miért abszurd-groteszk ez a falu, ezek a falubéli figurák, ez a történetyszál is? (Vessétek össze Tajtéket Bodor Ádám nagyszerű könyvének Sinistra körzetével! Pl. a Musztafa Mukkermann kamionja című novellával, fejezettel!)
- g) Hogyan találkozik össze – kétszer is – a két állandó főszereplő, Ruckner Jolán (Csiliz Alajosné) és Kujeda Éliás története ebben a nagyfejezetben?

- i) Kik a tajtéki történet „alkalmi” főszereplői, akik itt is fontosabbak, mint Kujeda, az egyik állandó főszereplő?
- j) Értelmezzétek Kujeda „patkányemlékezetét”, illetve halálát, valamint a regényt záró három szívdobbanást! Hogy viszonyul Kujeda emlékezete Kasztner kivételes képességéhez?

III. Motívumok (csoportmunka)

A) **A szelence.** Foglaljátok össze a szelence – a három nagyfejezetet összekötő – történetét, tulajdonosainak sorát! (99,106, 112, 133, 142, 196, 207-208. o.) Ki mit tart a szelencében? Mi lehet a jelentősége, hogy a szelence Beethoven Holdfény szonátájából játszik egy dallamot? Milyen kép alkotható a szelence története alapján a 20. század történelméről?

B) **Macskák.** Hol és hogyan fordulnak elő macskák a regényben? Mit ad hozzá ez a regény (a történelmi regény) atmoszférájához?

C) **Nevek és identitások.** Kiknek van több neve is a regényben, kik azok, akik nem édesapjuk nevét viselik? Kiknek van azonos neve a regény különböző szereplői közül? Kinek van a legtöbb neve, mi fokozza az illető identitásának bizonytalanságát? Mi lehet a nevekkel folytatott játéknak a jelentése, jelentősége?

D) **Törvénytelen gyerekek.** Soroljátok fel azokat a szereplőket, akik a regényben házasságon kívüli szexuális kapcsolatban fogantak, akiket nem vér szerinti apjuk nevel! Milyen többletjelentése lehet annak, hogy alapvető szereplők nem ismerik az apjukat?

IV. Kritikai szemelvények

(A csoportok egy-egy arab számmal jelölt szemelvényt kapnak.)

FELADAT

A regény kritikai recepciójából egy rövid szövegválogatást kaptok.

- a) Olvassátok el a szövegeket!
- b) A csoportok tagjai színes cetlikre készítsenek jegyzeteket! A színek a szövegfeldolgozás szempontjait, illetve a csoporton belüli munkamegosztást jelölik – PIROS: műfaj; RÓZSASZÍN: ami az olvasást nehezíti; SÁRGA: cselekményszálak és viszonyuk; FEHÉR: történelemszemlélet; ZÖLD: elbeszélői magatartás, hang, KÉK: a szereplők és identitásuk.
- c) Rendeződjétek szakértői csoportokba (zöldek a zöldekhez, sárgák a sárgákhoz stb.), egyeztessétek munkátok eredményét!

- d) Saját csoportotokban számoljatok be tapasztalataitokról! (A beszámolók nyomán ki-ki készítse el saját följegyzéseit körtábla formájában! Egy körcikely egy szempont. A körtábláitokon a szempontoknak megfelelő színekkel dolgozzatok!)

1. „Csaplár Vilmos úgy kezdi különlegesen érdekes és izgalmas regényét, hogy rögtön az első mondatban elárulja (persze csak közvetetten: egyik szereplőjének beszédszólamába rejtve) egész regényének talán legfontosabb kulcsmozzanatát: mindvégig mesét olvasunk oly mesét, mely mindvégig csodákkal, fantasztikus és előreláthatatlan eseményekkel, furcsa és szokatlan figurákkal, megmagyarázatlan és megmagyarázhatatlan kapcsolatokkal és viszonylatokkal operál – könnyedén, játékosan, ugyanakkor szenvtelenül adván elő a kalandorozatot. A regény narrátora úgy beszél, úgy szövi cselekményének szövevényes hálóját, hogy állandóan meglepetéseket okoz – a meglepetéseknek egyszerre idézvéen meg brutális és értelmezhetetlen valamint naiv csoda-jellegét: a történet, szörnyű csodáival egyetemben, úgy zajlik, a maga szaggatott, de mégis követhető folytonosságában, mintha mindaz, ami elmeséltetik, „természetes” lenne, s páratlan egyediségében nem is történhetett volna másként– miközben persze ez a „természetesség” lépten-nyomon kétségbe is vonatik; hisz ha a szereplők a maguk mesei naivságukban nem is reflektálnak saját cselekedeteikre, saját történéseikre, a furfangos narráció, mely minden gesztusában az egymásra vetítés tükör-effektusaival játszik el, épp azt sulykolja, hogy történhetett bár megannyi csoda is az idők folyamán, az az *egész*, melyben ezek az egyedi mozzanatok helyet kapnak, totálisan abszurd, értelmetlen és természetellenes. E könyv elbeszélő stratégiája csodás mesei ártatlanságot sugall egy olyan világábrázolás során, melynek épp végleges magyarázó jellege vonatik meg, s mutatattik fel kiáltó hiányként, s mely épp ennek a kettősségnek állandó egymásra játszása során nyeri kivételes feszültségét.” (Mert milyen szép kajánsággal zárja is le a regény záró aktusában a mesélő a nagy mesélést: a történések számai, ha már szétszaladtak is, az egyik (a fő?) szereplő halálának pillanatában mintha összeérnének, s a másik (a fő?) szereplőnek is különösen dobban a szíve; a mesére vágyó olvasói stratégia együttes halált vizionálhat, míg maga a szöveg szép szárazsággal vonja meg a csoda határait, s minden magyarázat vagy következmény nélkül egyszerre abbahagyja a mesélést. Ritka erős regénybefejezés!, melynek ironikus műfajkritikai játéka különös figyelmet érdemel. (Vagy emlékezzünk csak arra a pompás fejezetlezáró mondatra, mely „természetesen” extrém eseménysorok leírását olyan gesztussal intézi el, mely a egyszerre idézi meg a kozmikus látásmód mitikus lehetőségeit, s egyszerre ironizálja át a mese kozmikus iránti igényt: „Különben a Nap ugyanúgy nyugodott le itt is, mint máshol.”) [...]

Csaplár e könyvében a történelmi regénynek új változatával találkozunk: ő is, mint annyian a mai irodalom jelesei közül, a legnagyobb vállalkozásba fogott, s magát a történelmet kívánta regénybe foglalni – megteremteni a huszadik század rémes történelmének egy egészen sajátos vízióját. Csaplár különleges történelmi regénytípust választott (vagy talált ki?) a maga számára: egyszerre kívánja a régi hatalmas, úgymond, realista elvárást teljesíteni, s a „valóságnak” mind intenzív, mind extenzív totalitását szeretné megragadni és prezentálni – miközben narratív stratégiájával épp ennek az emberfeletti elvárásnak, ennek a beteljesíthetetlen műfaji előírásnak a dekonstrukcióját hajtja végre: úgy beszél folyamatosan, egyszerre, mondhatnánk, egy lélegzetvétellel, a „nagy” világról és történelemről, valamint a „kis” emberek mindennapi bukdácsolásairól, hogy egyszerre érzékelteti a nagy történetnek és a kis történetnek egymásra utaltságát valamint egymás iránti tökéletes közönyét (mondhatnánk így is: elidegenedettséget). Csaplár remek játékkal vázolja fel cselekményének keretét: rögtön az első mondatokban már a huszadik század nagy történelmének kezdi leírását,

oly alacsony szereplői szólamnak mozgósításával, hogy bár maga a leírás nem nélkülözi a történelmi fenyegetés erőszakos voltát, s mintegy megelőlegezi a történelmi szörnyűségek majdani nagy sorozatát, az a mesélő szituáció s az az elbeszélői magatartás, mely bemutatgatik, magának a nagy történet megelevenítésének a radikális dezavválását hozza magával (a nagy történelmi szereplőkről szóló gyarló mesei anekdoták oly figura szájából hangzanak fel, akinek forradalmári és rablói tudata folyamatosan összekeveredik, ráadásul úgy mesél a gyerekeknek, hogy maga is tudja: a gyermek sem nem figyel oda, sem nem ért semmit az egészből).” (Margócsy István)

2. „A Hitler lánya az elbeszélői hang szenvtelenségében más az Igazságos Kádár Jánoshoz képest. Értékítéleteket nem jelenít meg, tárgyilagossága sosem gyengül, halalleírásai ezért szokatlanul pontos és plasztikussá tudnak válni, mondhatni filmszerűvé. A rendkívül sok, egymást gyorsan váltó apró epizódok, jelenetek szintén a filmszerűséget erősítik. A rengeteg vágás között kell nyomon követnie az olvasónak a mégiscsak tisztán elkülönülő főtörténetet. Persze, ez sem ennyire egyszerű, hiszen lényegében két szereplő történetéről van szó, akiknek sorsa csak bizonyos ideig közös. Kujeda Éliás, aki rögtön a regény elején bukkan fel (apját megölik Pipás Pistáék, ezért Pestre kerül nagynénjéhez, majd egy idős házaspár fogadja örökbe, hogy aztán csendőrnék adják) és Jolán (Hitler leánya, aki zsidó anyai nagyapját elkíséri a gettóba, de Kujeda megmenti az Auschwitzba deportálástól) sorsa fokozatosan közeledik egymás felé két ellenkező irányból, majd egy ideig egymásra vetítve halad, végül egy nagyon éles váltással eltávolodik, de azután a tökéletes párhuzamosság jellemzi. Ez a párhuzamosság egyrészt az egymásra gondolás szövedékében, másfelől a találkozásuk jelentette közös tapasztalat árnyékában tovább vitt életük szintjén fut. Ez a két élet fizikailag csupán egyszer, az ötvenhatos forradalom utcai harcaiban közeledik egymáshoz, mintegy méterekre, utána kizárólag valamiféle fölöttes érzékelés kötheti össze őket, hiszen Kujeda halálának pillanatában „Újpesten a konyhájában Csiliz Lajosné Ruckner Jolán a mellkasához kapott. Abbahagyta a vasalást. Eddig azt se tudta, merre van a szíve. Legalább hármat »mellé« vert.” (Kujeda halálának módját különben összeköthetjük Kasztner halál-látásával: a szemlélődés a közös bennük, a filmszerűen megjelenített saját halál. Kujeda saját szerveit látja halála perceiben, Kasztner pedig meggyilkolásának pontos helyrajzát.)

De a regény egyik kulcskérdése is Kujeda és Jolán viszonyából hámozható ki, mégpedig az, hogy a nagytörténelmi elbeszélés mellett jelen lévő mikrotörténeti szálak miként építhetők be az elbeszélésbe, miként viszonyulnak az amúgy már a címben bizonytalanná tett, „hamisított” nagytörténethez. Mármint az, hogy a Csaplár által alkalmazott valóságábrázolásban a feloldhatatlannak tetsző, egymásba csúszó, de egymástól mégis távoltartott sorsok miként lépnek át önmagukon, miként valósítják meg azt a kétféle igazságból (a történelem és az egyén igazsága) származó egyetlen élethez, kimért életet, ami rájuk szabott. Az mondódik ki, hogy a nagytörténelmi igazságok (igazságtalanságok) árnyékában azért még le kell élni az életet, és bár nehéz (lehetetlen) szabadulni háborútól, tömeggyilkosságtól, forradalomtól, mert mindezek magukba szippantják az embereket, kit áldozatként, kit elkövetőként, azért érvényben marad a sorsnak nevezett akármí.

Döbbenetes tehát, hogy a sorsnak nevezett akármí ilyen érzékelése közben lényegében csupán a Jolán halála marad számunkra, olvasók előtt titokban. Igaz, a regény folyamán Jolán alakja letompítja bennünk azt a hírhedt birtokos jelzőt, és valami szebbé varázsolja, vagyis felszámolja a sátán jelenlétét. Lehetséges, ezért is képes a szíve három szabálytalan dobbanásra, lehetséges, ez az egész könyv arról szól, hogy a szív mindig fölül képes írni, korrigálni tudja az eredet szerint kódolt dolgokat. (Szabó Róbert Csaba)

3. „Csaplár olyan radikálisan, annyira szokatlan és bizarr nézőpontból – többnyire a nemtudás, a teljes történelmi vakság nézőpontjából – meséli el a XX. századi magyar történelmet, hogy arra Margócsy (persze egy korábbi könyv kapcsán) használt szavai – a „karikírozva és parodizálva” – nemhogy nem illenek igazából, hanem hamisak volnának. Ez nem „parodizálás” (mert abban benne van a paródia tárgyának ironikus elfogadása, valami kis szeretet, kedves fricskázhatnék a magyar történelem így-úgy hamis, de mégis működő mítoszai, vagy egyáltalán: a mégiscsak zajló történelem iránt), hanem radikális elvetése mindennek, ami, mondjuk talán így, a tömeggondolkodás szintjén „történelemként” a fejünkben van – mert beleverték az iskolában, vagy szép szavakkal, beszédekkel, ünnepekkel, mindenféle hazafias – vagy épp liberális – pátoszú narrációkkal belénk varázsolták. Mert a regény erőteréből nézve ez is mind: nemtudás, történelmi vakság.

Ha ez lenne az írói szándék – azaz egy hamis, álságos, mítoszoktól ragacos történelmi tudat felváltása az olvasó fejében valami hitelesebbel és valóságosabbal –, akkor nehezen értelmezhető az, amit Csaplár radikalizmusán értek. Mert nem – vagy nem elsősorban – a világszemléleti radikalizmusra, a faji-nacionalista mítoszok és minden ideologikum elutasítására, a mögöttük rejlő vérszomjas vicsor leleplezésére gondolok: ez – egyelőre – csak kitérő volt, s valóban úgy érzem, nem erről van szó – Csaplár hőseinek az esetek túlnyomó többségében nincsenek hazafisághoz, kommunizmushoz, fajhoz, osztályhoz stb. kapcsolódó fennkölt érzéseik-gondolataik. Radikalizmuson első megközelítésben inkább azt értem, hogy a szerző mintha precízen, aggályos gonddal mindent megtenne a befogadás megnehezítése érdekében – dacosan nem hajlandó megfelelni semmilyen hagyományos olvasói elvárásnak. Ugyanakkor szó sincs arról, hogy a regény az „átlagolvasót” (ha van olyan) pillanatok alatt elriasztó, a nyelv lehetőségeivel és a történetmondás nehézségeivel küszködő textus volna – épp ellenkezőleg: Csaplár annak ellenére tesz meg mindent az olvasó elriasztása érdekében, hogy a történetei (nemhiába harangozták be a könyvet majdhogynem populáris szenzációként) valóban izgalmasan elmesélhető, és helyenként izgalmasan elmesélt, „nagy sztorik” – információs gazdagságuk és szimbolikus telítettségük folytán akár egy elitbestseller alapanyagául is szolgálhatnának.

Ragyogó – leleményes, rengeteg narrációs lehetőséget megnyitó, nyelvileg is izgalmas és empatikus – az első történet. Hitler a pályája elején, miután Bécsben megvilágosodik előtte a nagy küldetés – látjuk, ahogy gondolkodása kialakul, s Csaplár néhány káprázatos oldalon kifejti a náci fajelméletet, s azt is, ahogy a német polgárok döbbenetben és elragadtatva hallgatják vérszomjas tirádáit: valaki végre „megfontoltan, mélyenszántóan” beszél arról, amiről ők addig csak összevissza fecsegték. S aztán Hitler megismerkedik Fannival, a Tökfőzelék nevű müncheni magyar kifőzdében dolgozó lánnyal, és teherbe ejti – aki utána hazatér, s már Magyarországon születik meg a félzsidó Jolán: egy tipikus Csaplár-hős, a hőstelen-sorstalan Csaplár-regények kvintesszenciális figurája, akin csak úgy keresztülmegy a történelem, hanyódik, sodródik, s ha mégis cselekednie kell, az legfeljebb menekülés. Menekül az Auschwitzba induló menetből, menekül a szadista csendőrtizedestől, s aztán a regény egyszer csak megfélekedezik róla – valahol itt van még, de már nem tudjuk, hol, s nem tudjuk, mi lett a kisfiából, Lalikából: csak azt tudjuk, hogy Hitler unokája valahol itt van közöttünk.

[...] Nézzük, milyen problémákra, tudatos olvasásnehezítő akadályokra gondolok. Csaplár olyan szövevényes viszonyrendszert hoz létre a szereplői között, hogy – jegyzetelés nélkül, első olvasásra, s ha épp nincs az embernek hat-nyolc órája, hogy egy szuszra száguldjon végig a regényen – elég gyorsan elveszünk az időben, a motívumok rendszerében és az alakok között: már azt is nehéz követni, hogy Lenin, Sztálin és Hitler hogy bukkannak fel sorban a regényben, s aztán, amikor komolyan beindul a több szálon futó családtörténet, már végképp

nem tudjuk, ki kinek a kicsodája. (Csak második olvasásra világosodik meg minden, s bár kétségtelen, hogy a jó olvasó az újraolvasó, de a második olvasás esélyét valamivel meg kell teremteni: legalább a nyelv csábító szépségeivel.) Aztán: Csaplár a párhuzamosan zajló cselekmények jeleneteit nem választja el sorközzel, s így gyakran pár soron át értetlenül folytatjuk az olvasást – most meg mi a csudáról van szó? (Mellesleg több recenzens is megjegyezte már, hogy se a szereplők káosza, se a sorközök hiánya nem zavaró, mert nem lényegesek. Szerintem ennek így nincs értelme. Ez a tudatosan túlbonyolított szövevény és a jelenetek egymásba olvasztása is csak olyan írói eszköznek fogható fel, melynek éppen az olvasó megzavarása, az olvasásba, beleélésbe andalodás megakadályozása lehet a funkciója.) Aztán: Csaplár tudatosan és következetesen kerüli a történetlezáró nagyjeleneteket (az egyetlen kivétel Kujeda Éliás haldoklása), s így egyre-másra antiklimaxos lezárásokkal bosszantja az olvasót. Pipás Pista történeténél a legmeghökkenőbb ez a módszer – mert az tényleg annyira erős történet, és a szegedi tanyavilág leírása is olyan hitelesnek hat (nem mondom, hogy móríci vagy Tar Sándor-i nyelvi erejű, de azért odavarázsol minket abba a borzalmas világba, a két világháború közti mélyszegénységbe), hogy szívesen maradnánk még egy kicsit, szívesen látnánk Pipás Pistát a bíróság előtt is –, de az összes többi történet is csak úgy elúszik, szétfoszlik, belerohad a történelem mocskába. Nem folytatódik a regény első oldalain felvillantott Lenin- és Sztálin-motívum, nem folytatódik a Hitler-sztori (csak Jolánban, a lányában), vagyis a történetek szövevényes és a leleményes összekapcsolása ellenére rengeteg csalódás éri az olvasót... csalódást kelt már maga a nyelv is, amely az első részben még gyakran érzékletes, aztán egyre jobban elszürkül, egyre funkcionálisabbá válik, s ezzel együtt a kezdettől fogva külső, mindentudó narrátor mintha egyre magasabba emelkedne, s egyre kevésbé látna bele az emberi lelkekbe: már-már gyorsírással rögzíti az eseményeket, s nagy ritkán összefoglalja, amit lát – az ‘56 utáni megtorlásokat például: mintha fokozatosan elvesztené a kedvét, hogy ezt a rengeteg szörnyűséget „szépen” írja le. Isten-narrátorrá válik, akinek egyre inkább elege van az általa teremtett lény kegyetlenségéből.

[...]Csaplár – ha jól értem az „invencióját” – dacosan, radikálisan, a trendekkel szemben haladva (Spiróval is például, aki a *Fogságban* tudatosan akarta megkönnyíteni az olvasó dolgát a kronologikus cselekményvezetéssel, az egyszerű nyelvvel és az óvatos információadagolással), nem hajlandó rendet teremteni a történelemben, csak belelök minket a kavargásába, nem hajlandó semmilyen könnyű kielégülést ajándékozni az olvasónak, s nem hajlandó katartikus pillanatokat szerezni neki, hogy abba a hamis érzésbe ringathassa magát, hogy jó ember, mert, mondjuk, együtt érez a meggyalázott nővel, vagy a nő kínzásáért a férfin bosszút álló gyilkossal, vagy a zsidót mentő hőssel, vagy a szenvedő zsidóval, vagy az ötvenhatos magyar szabadságharcossal: általában a hőssel, a jó emberrel és az áldozattal. Mintha azt mondaná: mindannyian, akik itt vagyunk, akik élünk, túlélők vagyunk, vagy legalábbis túlélők ivadékai, s túlélni a huszadik századot csak elvtelenül, becstelenül, mocskosan lehetett. Úgyhogy nem jár nekünk semmilyen olcsó vigasz, a jó sztori vagy a szépség bódító szesze, semmilyen szépség és semmilyen szánalom nem jár. Ő nem fogja kiárúsítani a XX. század tragikumát olcsó érzelmi kielégülésre vágyó olvasóknak!

És ebben mégiscsak van teljes világnézet, van benső meggyőződés – s van szépség és szánalom. Vagy legalábbis a hiánya miatt érzett mélységesen-mély fájdalom. Ami majdnem ugyanaz.” (M. Nagy Miklós)

4. „Az írói ábrázolás ebben a műben jól érezhetően szegregál. Elszigeteli egymástól és az „érintetlen” társadalomtól a mégoly közelinek tűnő szereplőket és eseményeket. Véletlenszerűen ütköztet egymással teljesen idegen figurákat, anélkül, hogy igazából

kapcsolatba kerülnének, hiszen ezek a sorsok, jellemek megnyilvánulni, kibontakozni teljességgel képtelenek. Így kerül egymás mellé a regény elején Lóránt Mihály és Pipás Pista (igazibb nevén Földi Piroska), Hitler és a müncheni Tökfőzelék kifőzde konyhalánya, Fanni. Mert azon túl, hogy gyermekük lesz a két férfitől, semmi nem köti össze őket, még kommunikálni sem képesek. De így ülhet egymással szemben az Endlösungot fenn hirdető és gyakorló hatalom képviselője és a zsidótanács alelnöke, hogy a több százezer halálos áldozat ellenében néhány száz emberi élet megmentéséről tárgyaljanak. Hogy a Horthy-korszak leghíresebb gyilkosának figurája miért fontos Csaplár számára, az nagy nyomatékkal és a regény szélesebb áramában is jól indokoltan világos és követhető az olvasó számára. [...] Éles váltásokkal, szinte a filmművészet vágástechnikáját alkalmazva jutunk az egyik helyszínről a másikra. A müncheni sörözők után a magyar Alföldre, Börös Imre akasztásos kivégzéséhez, majd a következő lehetséges áldozat, Orsoják gazda tanyájának környékére. Hideglelősek ezek a snittek. Csaplár a móríci parasztnovellákat követve nem magyaráz, nem pszichologizál, csak tárgyiasan ábrázol. Ezért is érezhetjük ördögien mechanikusnak a figurákat. Cselekvőgépek, akik precízen működtetik az ördögöt, de szinte teljesen átláthatatlanok. Emberi aggyal legalábbis nehéz kikutatni titkukat, holott az író ad némi támpontot: Pipás Pista a gyerekekhez értő, velük nagy pedagógiai érzéssel rendelkező, a Waldorf-módszert előszeretettel alkalmazó pótanya. (Vályogból készült játék ház építése közben folyik a számtani, esztétikai stb. oktatás.) Így lehetséges, hogy az árván maradt Orsoják Tóni új családjában majd a Kujeda Éliás nevet veszi fel, s így ő lesz a harmadik számú gyermek e néven a regényben. Hozzákapcsolódik majd girbegurba kanyarokkal Fanni Hitlertől született lányának, Jolánkának a sorsa is.” (Sánta József)

„A regényben két fő cselekményszál bontakozik ki a maga töredezett teljességében: a sok kitérővel, kacskaringós részletekkel előadott történet azt írja körül, ahogy Hitler lányának (?) és Pipás Pista nevelt fiának sorsa érintkezik, összekeveredik és szétválak – két teljesen különböző életút, egészen különböző összetevőkből felépítve, lényegében csak egy találkozás apropóján: mintha az egész mesélés-struktúra arra lenne kitalálva, hogy azt példázza, mennyire szervesen és megmagyarázhatatlan az egymásba kapcsolódó sorsoknak is párhuzamos egymás mellé rendeltsége. Csaplár e történetmondása mintha lappangó vitában állna Nádas Péter nagy *Párhuzamos történeteivel*: ott mintha azt sugallná az egész regénystruktúra, hogy ha nem is belátható módon, de a megtörténtek mindig valahogy utalnak egymásra, mintha még az önmaguk számára is megismerhetetlen dolgok vagy figurák is valamilyen módon kapcsolódnának egymáshoz, s a bekövetkezett dolgoknak létezne valamilyen sorsszerűsége; itt viszont mintha mindennek inverzével találkoznánk: a sorsok tökéletesen magukra hagyatva, megmagyarázatlan egyediségükben „zajlanak”, s amikor a párhuzamosok irracionális módon mégis találkoznak, akkor sem sugallnak semminemű magasabb rendű vagy transzcendenciát sejtető jelentést: ami egymás *mellé* van rendelve, az soha nem is hathat belé a másikba. Emiatt oly puritán és szűkszavú a regény sorsábrázolása, s emiatt nincs benne semminemű magyarázat vagy magyarázkodás a bekövetkezett egyéni és csoportos cselekmények okán: sem a narrátor, sem a szereplő nem érzi szükségét annak, hogy keresse vagy kimondja cselekedetinek motivációját – sem a hatalmi viszonyok, sem az állandó fenyegetettség, sem a nagyon különböző szerelmi (?) viszonyok nem nyernek külső vagy belső reflexiót: ami megtörtént, jóformán csak funkcionalitásában van jelölve, de indokolva nincsen.

S emiatt játszik oly rejtélyesen és fölényesen a regény a szereplők identitásával – jóllehet a figurák íróilag nagyon árnyaltan és sokoldalúan vannak körvonalazva, épp az marad ki, ami a „hagyományos” történelmi regényekben a legfontosabb volt: azaz a figura személyes

önazonossága. Csaplár folyamatosan elbizonytalanítja a figurák személyességét – azok a meghatározások, melyek között pedig a történelem ábrázolása zajlani szokott, mintha teljesen érvényüket veszítették volna: a főszereplő nőről bizonytalan, kinek is a lánya, a zsidó/nem zsidó szembeállítás, mely pedig történelmileg sok életre gyilkosan hatott, a szereplők tényleges bemutatása során érvényét veszti, a nemi identitás bizonyossága is kétségbe vonatik (Pipás Pista történetében); az olyan kategóriák kigúnyolt megbízhatóságáról nem is beszélve, mint forradalmár, áldozat, bűnöző stb. Ez az elbizonytalanítás működik magasabb szinten a Kasztner-történet mozgósításában is: a szereplők mindegyike úgy mozog az abnormális közegben, mint egy labirintusban, senki nem tudja, tudhatja a másikról, hogy üzletfél-e, áruló-e, ellenálló-e vagy provokátor: s a labirintikus mozgásoknak természetesen tökéletesen kiszámíthatatlan lesz a végeredménye: senki nem tudhatja, miért menekült meg vagy miért nem. A figurák identitásának elbizonytalanítása a történelem identitásának elbizonytalanításával fut párhuzamosan.” (Margócsy István)

5. „Új oldaláról mutatkozik be Csaplár Vilmos prózapoétikája legújabb regényében. Csaplár azok közé az írók közé tartozik, akik bármikor hajlamosak kockára tenni korábban kikísérletezett eljárásaikat, hogy valami újba fogjanak. Ez az új ezúttal a történet alakjainak elhelyezkedése a fikció és a realitás koordináta-rendszerében. A *Hitler lánya* kulcsszereplői nem teljes egészükben az írói képzeletben keletkeztek. Pipás Pista, a férfiruhában járó lesbikus sorozatgyilkos asszony, Kasztner Rezső, a „pénzért zsidót” mentőakció szervezője, az 1956-os forradalom Falábúja, és persze a velük kapcsolatba került történelmi személyek valamennyien csakugyan éltek a XX. században. Életük azonban haláluk után is folytatódott azoknak a szájról szájra terjedő történeteknek a formájában, amelyeket a társadalmi fantázia alakjuk köré költött. Egyszerűbben szólva mindannyian mitizálódtak. Ugyanilyen mítosz szövődik Hitler képzeletbeli gyermeke köré, akinek létezéséről egyes neonáci legendák tudni vélnek, és aki egyszer majd megjelenik, hogy kiadja a jelszót a Führer hűséges híveinek a (fel)támadásra. Ami azonban Csaplár mítoszszemléletének igazi újdonsága, az a különféle mitológiák alakjainak összetalálkoztatása egy közös történetben.

A mítosz nem egyszerűen olyan história, ami az orális körülményei között keletkezik és terjed (jóllehet ilyen körülmények az írásbeliség világában is adódnak, a szóban forgó történetek is ebbe a kategóriába tartoznak), több ennél: egy közösség összetartozása nyilvánul meg abban, hogy tagjai mindannyian ismernek bizonyos eseteket, és ezeket részletezve, színesen elő is tudják adni. Az evidens ógörög példához képest persze kérdéses, hogy meddig terjeszthetjük ki a fogalom értelmezési tartományát. Arra még csak-csak hajlunk, hogy egy izolált mikrokultúra kevésbé koherens mesevilágát mitológiaként tárgyaljuk, de a többé-kevésbé civilizált körülmények között élő társadalom kis- és mikroközösségeinek emlékezetes eseményeit, jelentős történéseit és pletykáit magában foglaló virtuális (mert csak esetleges formában és alkalommal megszólaló) szövegösszetétel már csak ironikus vagy metaforikus értelemben jelöljük a mítosz kifejezéssel. Úgy vélem, hogy ha ezeket az eseteket szűkítő minősítéssel tájegységi, települési, csoport- vagy családi mitológiáknak nevezzük, a kifejezés használata nem okoz zavart a megértésben. Ugyanakkor az is világos, hogy a mítoszok mítoszközösségeken belül élnek, ezek a csoportok pedig sokszorosán átfedhetik egymást. Ebben az értelemben beszélhetünk a különféle mitológiákból szövődő hálózatról, a „MitoNetről”, aminek a jelentősége akkor nő meg egy társadalomban, amikor annak természetes közösségei, illetve maga mint egység kérdéssé válik, tagjai számára az összetartozás többé nem természetes, és inkább csak kisközösségek, szubkultúrák együtteseként válik leírhatóvá. Ezt az állapotot érzékelem ma Magyarországon; de

valószínűnek tartom, hogy a jelenség ennél sokkal szélesebb körben, talán az európainak nevezett kultúra egészében mutatkozik. [...]

A történet alakjainak laza, változékony identitása ugyancsak némiképp távolító hatású elem. Származás, vallás, nemzetiség mellett különösen feltűnő a nevek megváltoztatása. A címszereplő nagyanyját például Dunaalmásnál veti partra a víz. Később megtudjuk, hogy a neve Trestyán Zsuzsanna, miután az ifjabbik Ruckner szájon át történő lélegeztetéssel visszahozza az életbe, majd hónapokig tartó tépelődés után teherbe ejti. Ez a gyerek lesz Kucor Fanni, miután egy Kucor nevű - kevés szavú, nehéz természetű - ember a nagyhasú Zsuzsannát kézen fogja és szó nélkül elviszi megmentőitől. Ruckner lánya így Kucor nevére kerül, míg csak sok év múltán vissza nem tér természetes apjához, maga is hasonló állapotban, hasában a Hitlertől fogant Jolánnal. (Nota bene: a származás nem biztos, mert Fanni az - akkor még korántsem - Führerrel folytatott aktust követően haladéktalanul együtt hál egy Vukán Balázs nevű, erdélyi származású, Münchenben okkultista könyvekkel kereskedő antikváriussal, abban a reményben, hogy méhében a két férfi magja megküzd, és kölcsönösen előli egymást. Reménye talminak bizonyul. Ugyanakkor figyelmet érdemel a Vukán és Hitler közti kapcsolat: az okkultizmus.) Szintén fontos szerepet játszik a regényben egy Kujeda Éliás nevű fiatalember. Csakhogy őt korábban Orsolyák Antalnak hívták, akinek az anyját „aberráns kapcsolat” fűzte Pipás Pistához (akinek magának is jó néhány nevét - Földi Viktor, Földi Viktória, Földi Piroska, Rieger Pál, Rieger Pálné, Lóránt Mihályné - sorolja el a könyv), együtt ölték meg idősebb Orsolyákat. A kis Tóni, úgy tűnik, a gazdaságukban cselédkedő Pipást szerette a legjobban. Apja halála és anyja elítéltetése után ezért nemcsak családnevét változtatja meg gyámja nevére, hanem keresztnévet is vált: Pipás hívta őt korábban tréfásan (vagy inkább nosztalgikusan, a saját fia után) Éliásnak. Ő az, aki később csendőrnök áll, megmenti Jolánt (eközben fél lábát elveszti), később meg is erőszakolja, majd 1956-ban Falábú néven forradalmár lesz, és ebben a fellazított azonosságrendben az olvasó nem arra fog gondolni, hogy a Corvin-közi Falábút Jancsinak hívták, és elesett a harcokban, hanem az ismerőség örömét érzi az *ikonográfiai* rokonság láttán.

Ez az ő-is-meg-nem-is játék persze megint csak ismerős lehet azokból a (zömmel kaland-) regényekből, Vernétől, Dumas-tól, Jókaitól és máshonnan, ahol az identitás megváltoztatása a *rejtőzködés* egyik módja. A valódi, eredeti, származási vagy egyszerűen csak lánykori név megváltoztatása ezekben a történetekben valamilyen kaland, *csíny* része, és a történet végső, diadalmas fordulata rendszerint az eredeti név diadalmas visszavétele. (Persze ennek az ellenkezőjére is vannak példák, amikor a bűnhődés elkerülése a rejtőzés célja.) Csaplárnál erről szó sincs. A nevek, azonosságok, sorsok nála egyszerűen elkopnak, tarthatatlanná válnak, de ez nem jár együtt a viselőjük életében bekövetkező kedvező fordulattal. Sőt, Fanni "betérése" az izraelita vallásba, ami mellesleg untatja és elkedvetleníti, lánya sorsában csaknem végzetesnek bizonyul. És nagyjából ugyanez mondható el a többiekéről is.

Ez a szemlélet természetesen messzemenően kihat az egyes szereplőknek a regényben eljátszott szerepére is. A címszereplő („Ruckner Jolánnak fogják hívni. Az apja ismeretlen. Vallása izr. Izraelita, az anyja után.") a legkevésbé sem mondható főszereplőnek. A *Hitler lánya* története nem *szereplői története*, sokkal inkább egy bonyolult történésfonadék, melyben számos alak játszik kisebb-nagyobb szerepet rövidebb vagy hosszabb ideig. A cselekmény alapegysége nem a szereplő cselekedeteinek vagy a vele megesett dolgoknak a sora, hanem az esemény minősége. Ebben a sajátos értelemben nevezhetjük Csaplár könyvét történelmi regénynek, melynek hőse nem egy történelmi alak, hanem *maga a história*, az idő.

A regény eseményrendszere a történeti idő múlásához hasonlóan épül fel. Szimmetriák, áthallások, ugyanannak a történésnek akár palinódiaként is érthető visszajára fordulása és ennek az igyekezetnek az önmagát leleplező dekonstrukciója szervezik és kapcsolják egymáshoz az epizódokat, jeleneteket, szövegrészeket. A regény szereplői egyéni döntéseket hoznak, de hogy ezek hogyan határozzák meg későbbi életüket és hogyan hatnak egymásra, azt egyfelől az adott valóság, másfelől a befogadó mítoszhalózat szereprepertoárja határozza meg. Ebből adódik a paradoxon, hogy egyfelől hallatlanul fordulatosnak, sodrónak, olvasmányosnak és persze hihetőnek érezzük a történetet, másfelől, visszatekintve a műre, kusza, kaotikus eseménygubancot látunk, amiből csak keservesen tudunk kibogozni valami összefüggést, tanulságot pedig még kevésbé. Mivel is vagyunk még így? A valósággal, a történelemmel. Magával az életünkkel.” (Bodor Béla)

6. Szakirodalmi ajánlás

Ménesi Gábor nagyinterjúja Csaplár vilmostal: *Olvasó, aki az előformált történetek horgát bekapja* (Kritika, 2010/10): http://www.kritikaonline.hu/kritika_10december_menesi.html

Bodor Béla *MitoNet* (KRITIKA, 2010 január): http://www.kritikaonline.hu/kritika_10jan_bodor.html

ÉS-KVARTETT Csaplár Vilmos Hitler lánya című regényéről (ÉS, 2009, június 5.)

Gács Anna: *Magyar, és még féllábú is*

<http://www.papiruszportal.hu/site/index.php?f=1&p=56&n=4982>

M. Nagy Miklós: *Túlélőknek* (Jelenkor, 2010/2)

<http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/1905/tuleloknek>

Margócsy István: Csaplár Vilmos: Hitler lánya (2000, 2010. március):

<http://ketezer.hu/2010/03/margocsy-istvan-csaplar-vilmos-hitler-lanya/>

Reichert Gábor: „Az apja ismeretlen” (Kulter, 2010 szept.) <http://kulter.hu/2010/09/.,az-apja-ismeretlen/>

Sánta József: *Velünk mi lesz* (Homi, 2010, március): <http://www.holmi.org/2010/03/santha-jozsef-%E2%80%9Evelunk-mi-lesz%E2%80%9D-csaplar-vilmos-hitler-lanya-regeny>

Szabó Róbert Csaba: *Három szívdobbanás* (Látó, 2010, március):

<http://www.lato.ro/article.php/H%C3%A1rom-sz%C3%ADvdobban%C3%A1s-Csapl%C3%A1r-Vilmos-Hitler-l%C3%A1nya-c-k%C3%B6nyv%C3%A9r%C5%91/1643/>

Szerbhorváth György: *A gyűlölet mintázatai* (Litera, 2009, április): <http://www.litera.hu/hirek/gyulolelet-mintazatai>